

deSingel
89-90

Desguinlei 25 - 2018 Antwerpen
03/237.61.58

DE TIJD / TONEELGROEP AMSTERDAM
speelt
LULU
DE DOOS VAN PANDORA
van
Frank Wedekind

22 . 23 . 24 . 25 NOVEMBER 89

LULU

DE DOOS VAN PANDORA
van Frank Wedekind
vertaling Judith Herzberg
een co-productie van De Tijd en Toneelgroep Amsterdam

Lulu Chris Nietvelt
Gravin Von Geschwitz Marjon Brandsma
Madeleine De Marelle Arlette Weygers
Kadega Di Santa Croce Nathalie van der Klugt
Dr. Schöning Rik van Uffelen
Dr. Goll Huib Rooymans
Eduard Schwarz Pierre Bokma
Alwa Schöning Warre Borgmans
Schlgolch Joop Admiraal
Rodrigo Quast Johan van Assche
Ferdinand Heyn van der Heijden
Mr. Hopkins Heyn van der Heijden (d)
Puntschuh Fred Goessens
Dr. Hilli Fred Goessens (d)
Bob Erik de Visser
Kungu Poti Dennis Milton
Jack Pierre Bokma (d)

regie Ivo van Hove
vertaling Judith Herzberg m.m.v. Monika The
dramaturgie Klaas Tindemans
decor- en lichtontwerp Jan Versweyveld
kostuumontwerp Jan Versweyveld en Tessa Lute
assistent vormgeving Willie Wtterwulghe
stagiaire vormgeving Frank Willems van Dijk
techniek Peter van Minnen, Marc Bender, Marc Heinz
Sierk Janszen, Bert Middelweerd
Anthony Olthof, Hans Pieksma
kleedsters Marga van Bercum en Tineke Tillemans
kap- en grimewerk Erik Sluys en Wim Verheyen
souffleur Robert Joosten

Duur van de voorstelling: 4 uur
Pauze na ongeveer 2 uur

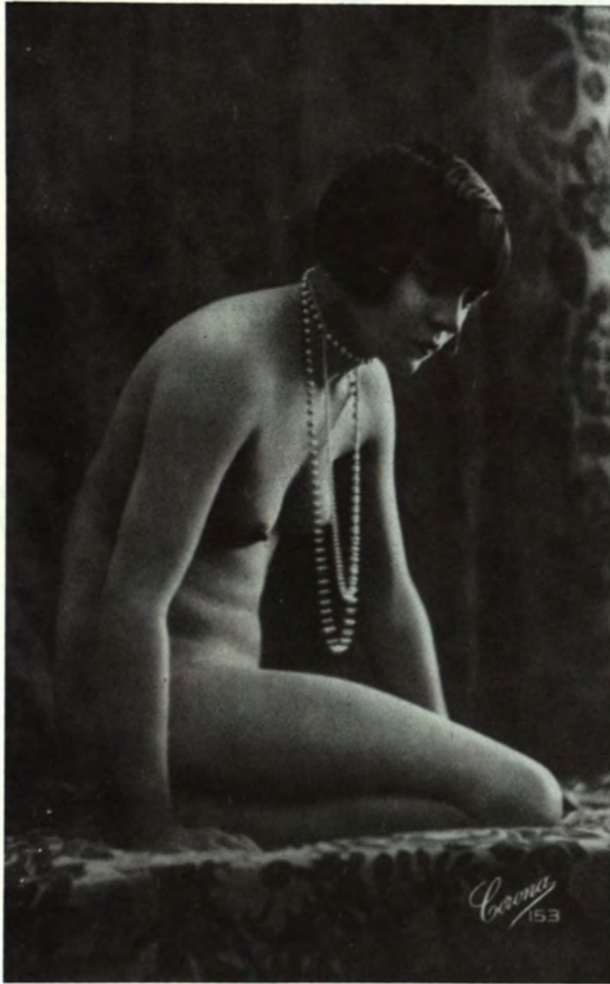
LULU Ik zou me inbeelden dat ik weer jong was... een klein kind...
ik wist van niets. - Ik zou me weer ergens op verheugen...
mij erop verheugen dat ik later groot zou zijn.
- Ik zou weer kunnen lachen als ik daar aan dacht...
hoe leuk dat zou zijn. - Ik zou weer een klein beetje maagdelijk worden...

SCHWARZ De wereld is wreed. - Wreed - Het is nou eenmaal je noodlot
dat je geofferd wordt. - Geef je er aan over... aan het doodvonnis...
een gewelddadige dood...

LULU Ik zou het wel eens zomaar uit willen brullen.

2de bedrijf

ILSE

Ik was een kind van vijftien jaren,
Een kind vol onschuld, stil en rein,
Toen ik voor 't eerst eens kon ervaren,
Hoe zoet de liefdesvreugden zijn.

Hij nam mij om het lijf en lachte,
flulsterde : welk een geluk!
en daarbij legde hij zacht, zachter
mijn hoofdje op het kussen terug.

En sinds die dag bemin ik allen,
de mooiste levenslente is van mij;
en mocht ik niemand meer bevallen,
dan zou ik graag begraven zijn.

Frank Wedekind

"Ik zie in de uitbeelding van de vrouw, die de mannen denken te 'bezitten', terwijl ze door haar bezeten worden, de vrouw die voor ieder een andere is, zich naar ieder van hen met een ander gezicht toewendt en daarom eigenlijk minder bedrieglijk en maagdelijker is dan het simpele poppetje dat met veel huisvlijt geknutseld is. Ik zie daarin een voltooide redding van de eer van de on-moraal.

In de schets namelijk van de volmaakte vrouw die de geniale capaciteit bezit zich niets te kunnen herinneren, de vrouw die zonder enige remming leeft, zonder de gevaren van een voortdurende psychische reflectie en die elke ervaring in de vergetelheid wegspoelt. Zij begeert, zij brengt niets voort, zij verwerft genot, verspilt er geen. Zij is niet het stukgebroken slot van de vrouwelijkheid: zij staat altijd open, en wordt steeds opnieuw gesloten. Zij is ontrukkt aan de schepingswil, maar wordt in elke geslachtsdaad opnieuw geboren. Zij is een slaapwandelaar van de liefde, die pas omver valt als er naar haar geroepen wordt, zij geeft altijd, zij verliest altijd - over haar zegt een filosofische zwerver in het stuk: "Die kan van de liefde niet leven, omdat haar leven liefde is." Dat de bron van vreugde in deze enge wereld moest verworden tot een Doos van Pandora: uit de oneindige treurnis hierover lijkt me het dichtwerk voort te komen."

Karl Kraus: voorwoord bij de besloten opvoering van
'Die Büchse der Pandora' in 1905.

Chris Nietvelt en Johan van Assche

LULU

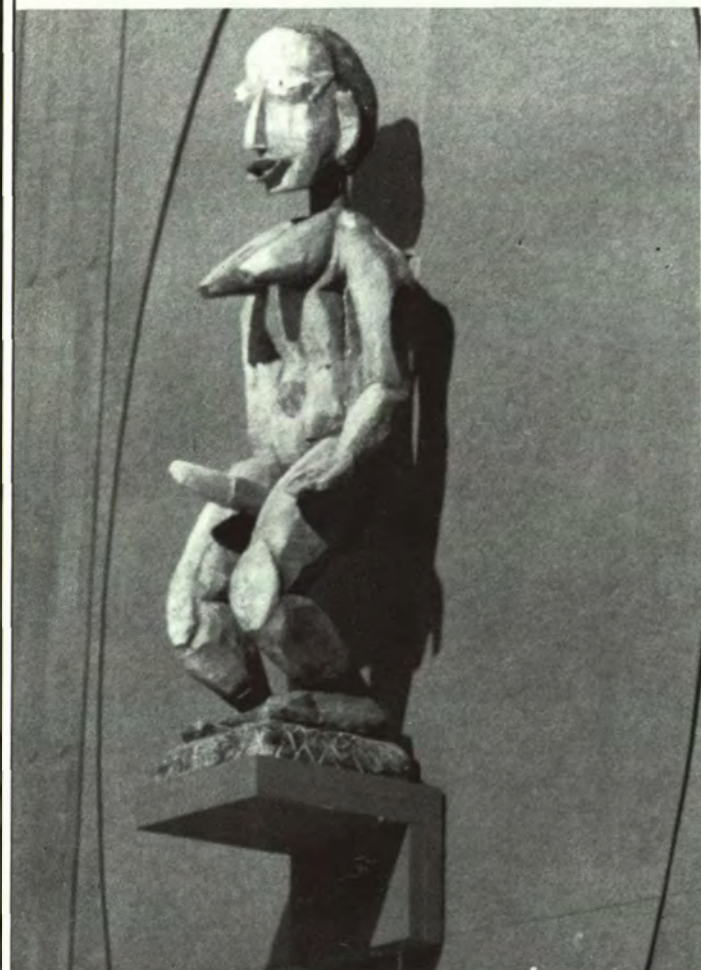
"Lulu is geen 'femme fatale'. Een femme fatale handelt bewust: ik dirk me op en ik ga op jacht. Dat is Lulu niet. Als jij me zou vragen: ga je mee dansen en ik zeg geen ja en geen nee, dan interpreteer jij dat als toestemmen en je neemt me mee uit. Door niet duidelijk nee te zeggen, raak je verward in bepaalde situaties. Zoiets doet Lulu. Ze doet mee in situaties waar ze op dat moment plezier in denkt te gaan krijgen en eenmaal bezig, kan ze er ook van genieten. De fout die Lulu maakt is dat ze nooit stopt. Ze gaat almaar door, op welke manier ook".

Chris Nietvelt in een interview met Jac Heljer, NRC 20-10-89

"Ik vond het vanzelfsprekend om Lulu te laten spelen door een heel emotioneel actrice, dat is veel beter dan een rationeler iemand. Ik wilde per se niet dat Lulu van het begin af aan een hoer zou zijn, dat wordt ze pas in het laatste deel. We hebben gedacht aan de jonge meisjes op de schilderijen van Balthus die de seksualiteit ontdekken. En toch heeft Lulu ook iets heel volwassens in zich. Lulu is voor het publiek een onmogelijk meisje. Je mag haar in de regie niet echt aanvaardbaar maken, zodat de toeschouwer kan begrijpen wat ze doet. Je moet steeds kunnen denken: wat doet ze nu toch? Ze reageert onbegrijpelijk, ze heeft een andere logica, en die is geen typisch vrouwelijke logica. Misschien heeft Wedekind niet één model gehad, misschien heeft hij wel zes Lulu's gekend..."

Ivo van Hove in een interview met Jac Heljer, NRC 20-10-89

Balthus 'Jong meisje met kat'

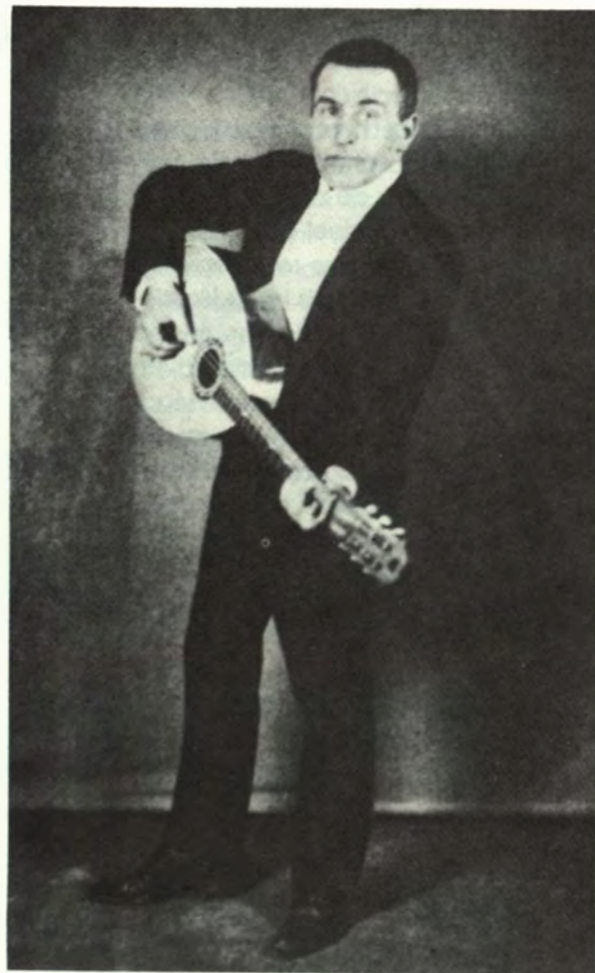
"Wat bij de godheid de vloek is, dat is bij de liefde de schunnigheid! Duizenden jaren van oud bijgeloof, stammend uit de tijden van de diepste barbarij, houden de rede in de ban. Op dit bijgeloof berusten echter drie barbaarse levensvormen, waarover ik sprak : de als een wild dier uit de menselijke gemeenschap verjaagde slet; het tot lichamelijke en geestelijke kreupelheid veroordeelde, in heel haar liefdesleven bedrogen oude meisje; en die met het oog op een zo gunstig mogelijk huwelijk bewaarde onaantastbaarheid van de jonge vrouw. Door dit axioma hoopte ik de trots van de vrouw te doen ontbranden en haar daarmee tot strijdgenoot te maken. Want van vrouwen met dit besef hoopte ik, vermits er op die manier met wellevendheid en zorgeloosheid afgerekend was, op een opwindende begeestering voor mijn rijk van de schoonheid."

Frank Wedekind,
vertaling Klaas Tindemans

DE DOOS VAN PANDORA

Uit de brieven van Wedekind weten we hoezeer het verlangen naar de paradijselijke staat van de lichamelijke liefde een obsessie voor hem was. Hij verlangde naar de schuldeloosheid van de wereld van voor de zondeval. De titel van het tweede deel De doos van Pandora is om meerdere redenen treffend gekozen. Pandora is in de klassieke mythologie de eerste vrouw op aarde, begiftigd met de mooiste gaven die ze zich maar kon wensen. Maar Zeus gebruikte haar om wraak te nemen op de mensen en zond haar met een doos vol rampspoed naar de aarde. Toen zij die opende, vlogen de rampen over de wereld, alleen de hoop bleef achter. Bovendien betekent Pandora de vrouw die 'alles geeft'. Deze twee te zamen, de vrouw die rampen strooit en die 'alles geeft', geven een veel vollediger beeld van Lulu dan het betekenisloos geworden begrip "fatale vrouw".

Kester Freriks, NRC 20-10-89

Frank Wedekind (1864 - 1918)

DE OERVERSIE VAN LULU OF : DE DOOS VAN PANDORA HEROPEND.

Op 12 juni 1892 schrijft Frank Wedekind in zijn Parijs dagboek : "Werk de hele dag. 's Avonds hoop ik Schlichting en Langhammer bij Prella Gilbert aan te treffen, loop over de Champs-Élysées, waarbij ik op de idee van een gruweltragedie kom. Ik werk de hele dag aan het ontwerpen van het eerste bedrijf." En op 15 juni : "Overdag gewerkt. 's Avonds ontwerp ik in het Café de l'Opéra het tweede bedrijf van mijn gruweltragedie, ga vroeg naar bed." Veel meer vermeldt Wedekind niet over zijn werk Lulu in zijn dagboek, maar het is wel duidelijk waar en bij wie hij inspiratie haalt. Zo beschrijft hij twee dagen voor hij aan Lulu begint, een bezoek aan een portretschilder, die kind aan huis is bij de burgerij, en vrouwen is gaan haten na een mislukte avontuur met een ex-prostituée. Vele details uit het stuk - een mooi meisje dat er zo aantrekkelijk uitziet als een geschild appeltje - tref je al aan in de dagboeknotities, die zeker niet voor uitgave bestemd waren. Wedekind was er zich bij het schrijven van bewust dat zijn 'Schauertragödie' absoluut niet paste in de naturalistische stroming die op dat ogenblik het toneel beheerste. Bovendien zijn manuscript, dat hij in de zomer van 1895 bij zijn uitgever Albert Langen afleverde, schreef hij 'Buchdrama'. Hij koesterde geen illusies omtrent een snelle opvoering. Het is dit manuscript - Die Büchse der Pandora, eine Monstretragödie - waarop de voorstelling van Toneelgroep Amsterdam en De Tijd gebaseerd is : een versie in vijf bedrijven. Wedekind kreeg dit manuscript niet uitgegeven, laat staan opgevoerd. Wel was Langen bereid op korte termijn de eerste drie bedrijven uit te geven.

Wedekind voegde hier nog een nieuw bedrijf aan toe, tussen het tweede en het derde uit de oerversie, nadat hij de andere al grondig bewerkt had: helderder, kuiser, logischer, 'speelbaarder'. Het is duidelijk dat angst voor censuur tot deze beperkte uitgave de aanleiding vormde: Langen vond dat scènes die zich in Parijse bordelen of rond de Londense achterbuurtprostitutie afspeelden, met een lustmoord als klapstuk, een vogel voor de kat zouden zijn. Het eerste deel van deze nieuwe Lulu-tragedie - uitgegeven onder de titel *Erdgeist* - verschilt dus in belangrijke mate van Wedekinds oorspronkelijke manuscript, waarbij het nieuwe derde bedrijf het meest opvalt. Nadat dr. Schön (niet meer Schöning) zijn verloving heeft aangekondigd op het einde van het vorige bedrijf, en na de zelfmoord van kunstschilder Schwarz, verplaatst het gezelschap zich naar de garderobe van een schouwburg, waar Lulu danst in het ballet van Alwa Schön. Zij wordt het hof gemaakt door prins Escerny, Afrika-reiziger. Lulu weigert op te treden als zij verneemt dat Schöns verloofde in de

zaal zit. Schön capituleert voor haar en Lulu dicteert hem de afscheldsbrief. Met dit nieuwe bedrijf verduidelijkt Wedekind het 'beroep' van Lulu, en maakt hij de overgang tussen het huwelijk van Lulu met Schwartz en dat met Schön minder abrupt.

Erdgeist werd voor het eerst opgevoerd in 1898 in Leipzig, waar het succes had bij het arbeiderspubliek. De criticus Kurt Martens, vriend van Wedekind, dacht echter dat niemand uit al die langs elkaar heen pratende personages wijs zou raken. Blijkbaar ter verduidelijking schreef Wedekind, na enkele voorstellingen met het ensemble uit Leipzig, de 'proloog van de dierentemmer', waarin een circusfiguur alle personages als dieren voorstelt, Lulu als de slang. Deze proloog zal pas een structurele rol spelen in Alban Bergs (onvoltooide) operabewerking uit 1935, waarbij de dierentemmer de muzikale thema's introduceert.

Het tweede deel van de monstertragedie verscheen - als *Die Büchse der Pandora*, wat oorspronkelijk de titel was voor de volledige tragedie - pas in 1902 in 'Die Insel', het tijdschrift van de

Münchense literatuurpauze Otto Bierbaum, en twee jaar later in boekvorm. Deze uitgave werd echter kort daarna in beslag genomen, en de oplage moest vernietigd worden omdat "de zedelijke en artistieke kwaliteiten ervan niet van die aard waren om het onachtig karakter aan het geschrift te ontnemen", zoals het Reichsgericht in Leipzig het formuleerde. Wedekind zelf werd niet veroordeeld. Als commentaar op dit proces schreef Wedekind een satirische 'proloog in de boekhandel' bij *Die Büchse der Pandora*. In 1906, een jaar na het proces, kon het stuk wel opgevoerd worden, zij het in een fel 'gekuiste' versie: het is die versie die, tot in 1988, praktisch uitsluitend gespeeld werd. De verschillen zijn groot: in tegenstelling tot de oerversie bevat dit tweede deel een nieuw bedrijf met een ingewikkelde intrige over de ontsnapping van Lulu en Alwa aan de Berlijnse politie. Gravin Geschwitz bevrijdt Lulu, die wegens cholera opgenomen is in het gevangenhospitaal, door zichzelf met cholera te besmetten. Ze vluchten samen naar Parijs waar Schigolch hen opwacht. De kracht-

patser-circusartiest Rodrigo had zich voorgenomen met Lulu als acrobate rond te trekken, maar als hij haar, totaál verzwakt, ziet, bedreigt hij haar. Het tweede bedrijf (IV in de oertekst) is door Wedekind vooral ingekort, en bovendien heeft hij zijn Franse dialogen in het Duits vertaald - ondanks de grote zorg die hij destijds, bij zijn Parijse vriendinnen, aan de authenticiteit ervan had besteed. In het derde bedrijf (V in de oertekst) heeft hij ook het (zeer slechte) Engels vertaald. Wedekinds aanpassingen in de twee uitgegeven Lulu-stukken zijn dus deels technisch - een meer klassieke dramatische samenhang, maar ten koste van veel oorspronkelijke agressie - deels politiek van aard - aanpassing onder dwang van de censuur.

De 'toneelbewerking' in 5 bedrijven die hij zelf nog in 1913 publiceert toont dit op wat bittere wijze: Wedekind heeft het 'aanstootgevende' personage van Jack the Ripper laten vallen, en Lulu wordt niet meer omgebracht, ze verbeeldt zich enkel nog haar gewelddadige einde. In 1904 werd *Die Büchse der Pandora* relatief onopgemerkt ge-

creëerd in het 'landelijke' Nürnberg. De Weense creatie in 1905, in de 'privé-club' van Karl Kraus is van groter historisch belang, niet in het minst door de opvallende inleiding die Kraus, die de voorstelling ook regisseerde, erbij schreef. In de Erdgeist-opvoering was Lulu vaak gespeeld door Gertrud Eysoldt, die verantwoordelijk is voor het 'femme fatale'-imago dat Lulu ook nu nog ten onrechte over zich heeft. Wedekind zelf was daar ook helemaal niet gelukkig mee, en de jonge actrice die hij in Wenen bezig zag, Tilly Newes, vervulde hem met groot enthousiasme. Niet enkel haar a-morele (en niet im-morele, zoals Eysoldt) opvatting van het Lulu-personage beviel hem, ook van haar persoonlijkheid raakte hij in de ban, nog geen jaar later trouwde hij met haar.

Tot een publieke opvoering kwam het pas in 1910 (Hamburg), en later werd het stuk zelden gespeeld. Onder de nazi's kon Wedekind geen genade vinden, hoewel sommige 'verlichte' nationaal-socialisten geprobeerd hebben hem te recupereren : op een bepaald moment werd Wedekind zelfs 'vrij van jodenbloed' verklaard, wat een woedende reactie van de in ballingschap verblijvende Klaus Mann uitlokte. De oertekst van Die Büchse der Pandora, eine Monstretragödie, die tussen 1892 en 1894 in Parijs ontstond, werd voor het eerst opgevoerd in Hamburg op 13 februari 1988, in de regie van Peter Zadek. De Nederlandse vertaling van Judith Herzberg en Monika The is gebaseerd op de in Theater Heute gepubliceerde voorloperige editie van de oer-Lulu. Een nieuwe kritische uitgave moet nog verschijnen.

Tot een publieke opvoering kwam het pas in 1910 (Hamburg), en later werd het stuk zelden gespeeld. Onder de nazi's kon Wedekind geen genade vinden, hoewel sommige 'verlichte' nationaal-socialisten geprobeerd hebben hem te recupereren : op een bepaald moment werd Wedekind zelfs 'vrij van

Klaas Tindemans

Wedekind, veelvuldig en harteloos in het nauw gedreven en aan gruzelementen geschreven in de kranten, heeft de genadeloze helderheid van de allereerste versie van Lulu in later jaren verzacht en verdoezeld met symbolisch-impressionistische guirlandes. Zijn openhartige weergave van ongestrafte lustbeleving heeft hem zowel als toneelschrijver en als acteur bijna brodeloos gemaakt. Er was geen regisseur die zijn werk begreep, geen schouwburgdirecteur die het zijn huls durfde binnenhalen. Daarom kulste hij, bewerkte, herschreef.

Ten langen leste speelde hij zelf zijn stukken, niet de hoofdrollen maar de kleine rol en een daarvan was zijn geliefde rol: Jack the Ripper die aan het slot Lulu neersteekt. Zo brengt een toneelschrijver vermomd als acteur zijn eigen creatie om het leven.

Kester Freriks, NRC 20-10-89

"Onwaardige mensheid, waar blijft uw verstand? Een blindgeborene omringt ge met medelijden wegens zijn lichamelijk gebrek, en de giergaard verdoemt ge wegens een geestelijk gebrek! Is dat uw barmhartigheid, uw naastenliefde? Die ongelukkige scheldt ge uit als egoïst! Zijt ge beter af dan zij, gij heiligen onder de mensen? Laat u uw schaapsvacht afnemen, en overal komen dezelfde, egoïstische wolven te voorschijn. Dat er nu nog één het waagt om een steen te werpen naar zijn arme broeder, die minder volmaakt op de wereld gekomen is, en ik zal hem wegzenden."

FRANK WEDEKIND

Frank Wedekind,
vertaling Klaas Tindemans

DECEMBER IN DESINGEL

**VR 2 TOT
ZO 7 JANUARI**
TENTOONSTELLING
TADAO ANDO
Verhouding met de natuur

DO 5
**NIEUW BELGISCH
KAMERORKEST**
olv. Kees Bakels
Roman Trekel, bariton

Mahler

VR 8
SCHOOLVOORSTELLING
**THEATER BIS / HET
ZUIDELIJK THEATER**
De eerste held (8+)

ZA 9
JONGE HELDEN
**THEATER BIS / HET
ZUIDELIJK THEATER**
De eerste held (8+)

ZO 10
JONGE HELDEN
**OULD HUIS
STEKELBEEES**
AA is BEE in bubbels (6+)

MA 11
SCHOOLVOORSTELLING
**OULD HUIS
STEKELBEEES**
AA is BEE in bubbels (6+)

DO 14, VR 15, ZA 16
DANS
SANKAI JUKU
Shijima
choreografie : Ushio Amagatsu

ZA 16
SCHUMANN
**TALICH KWARTET
MIKHAIL RUDY** piano
Schumann . Brahms

ZO 17
ZONDAGWERK
KLAS LIANE JESPERS
zang

DI 19
UIT DE MUNT
**SYMFONIE-ORKEST
VAN DE MUNT**
olv. Ingo Metzmacher
Deborah Voigt, Brigitte Baileys,
Margaret Jane Wray,
Marek Torzewski, Thomas Moser,
Richard Cowan, Robert Holl,
Alexander Malta, Thomas Dewald,
Urban Maiberg

Schubert, Flerabras

VR 22, ZA 23
HOOGDAGEN
**IL FONDAMENTO
EN CURRENDE**
olv. Paul Dombrecht
Greta De Reyghere,
Dina Grossberger, Wilfried Jochens,
Max Van Egmont

Bach, Kerstcantates

—PULLMAN—
PARK HOTEL
Antwerpen

1ste drank aan 1/2 prijs in de PULLMAN BAR
van het PULLMAN PARK HOTEL,
desguinlei 94,2018 Antwerpen
op vertoon van uw toegangskaart van DESINGEL

Desguinlei 94-B-2018 Antwerpen - tel.:03/2164800 -Telex:33368 - Telefax:03/2161712

deSingel wordt
gesubsidieerd door
de Vlaamse
Gemeenschap.
Dit seizoen werd
mogelijk gemaakt
dankzij de steun van
Agfa-Gevaert,
Gemeentekrediet
van België,
Knack,
De Nationale Loterij,
Opel-General Motors,
De Standaard
en S.W.I.F.T.